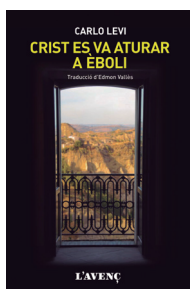

LITERATURA

SIMONA ŠKRABEC

El triomf de la vida o el triomf sobre la vida?

La republicació de la traducció catalana de Crist es va aturar a Èboli de Carlo Levi planteja tant la pregunta de com llegir un text literari com també de quins llibres formen part del cànon compartit de la literatura universal. L'original i la traducció són testimonis de la història recent. Aquesta mirada és per definició incòmoda: és massa llunyana per poder-nos-hi reconèixer i massa pròxima com per poder embadalir-nos davant les estampes d'un passat perdut.

Carlo LEVI

Crist es va aturar a Èboli

Traducció d'Edmon Vallès, revisada per Teresa Muñoz Lloret.

Barcelona:

L'Avenç, 2021.

272 p., 19,50 €

Per un cúmul de lectures encadenades, em vaig trobar a les mans un volum en anglès, publicat el 1979, que es pot considerar el tret de sortida del que després es va conèixer com a desconstrucció. Durant dècades aquesta aposta per la teoria —calia tenir una capacitat de pensament abstracte francament notable— va omplir no només universitats, sinó que creava autèntics èxits de vendes. Les ganes de pensar florien en un temps que ara sembla remot. Com si ens haguéssim cansat de l'esforç requerit, i dels fruits suposadament minsos, hem tornat amb grans proclames a la «sensatesa» de les lectures planeres que toquen la realitat amb les mans nues. Però darrere d'aquesta derrota tan contundent de la teoria hi ha el fet que hem perdut les eines analítiques precises tot just desenvolupades. I que ara de nou, els discursos es fan efectius apel·lant a passions i emocions, a sentiments i enaltiments —sense que ja ningú tingui ni tan sols esma de desenredar la complicada estructura d'un enunciat.

A *Deconstruction & Criticism*, Bloom, De Man, Derrida, Hartman i Hillis Miller s'esplaien comentant un poema llarg, de 548 versos en *terza rima*, de Percy B. Shelley. L'autor de «The Triumph of Life» forma part d'aquells «Big Six» de la poesia romàntica britànica que van sumant, amb cada any que passa, i encara avui, els comentaris erudits de les seves obres. Tal com va denunciar Dan Damrosch en un volum de 2006 sobre literatura comparada en l'edat de globalització, no hi fa res que els estudiosos es proclamïn avui sensibles per les qüestions de la descolonització, del feminisme o de gènere. Totes aquestes obres marginades, que arriben sota el focus, no fan cap mena d'ombra als grans mestres. Aquestes últimes resplendixen fins i tot més que abans, ja que les comparacions noves i inesperades, treuen llustre a uns textos massa examinats i convertits en llocs comuns.

La reaparició de la traducció catalana de *Crist es va aturar a Èboli* de

Carlo Levi planteja tant la pregunta de com llegir un text literari com també de quins llibres formen part del cànon compartit de la literatura universal. Levi va publicar la novel·la el 1945 i la traducció d'Edmon Vallès és de 1964. L'original i també la traducció són, doncs, testimonis de la història recent. Aquesta mirada és per definició incòmoda, per un costat massa llunyana per poder-nos-hi reconèixer i per l'altre costat massa pròxima com per poder embadalir-nos davant les estampes d'un passat perdut.

Per què llegir aquesta obra precisament ara? Quin sentit té no només reeditar-la, sinó revisar a fons la traducció, evitant els entrebancs innecessaris? És voler enredar el lector posant al prestatge un llibre que vol ser confós amb un text pròxim i directe? Aquest és el perill, efectivament, que el lector no sigui capaç del distanciament i que l'any de confinament a Aliano, al moment àlgid del feixisme italià, sigui llegit com una mena de paral·lelisme fàcil amb els moments de crisi actual: hem estat tots confinats, no sabem ben bé cap a on va el món i l'autoritarisme en l'esfera pública ja no és tabú enlloc. Col·lapsar l'abans amb l'ara, o un indret amb l'altre, no convé mai perquè així la lectura es torna fada i completament acrítica. Llavors només podem veure allò que ja coneixem, comparant les nostres actuals circumstàncies amb allò narrat. Si busquem només els punts de coincidència amb l'atmosfera sinistra del final dels anys trenta, al final és com una mena de consol contradictori per comprovar que tanmateix encara tenim llibertats i estem fora de tot perill existencial.

El llibre té l'estructura d'una confessió íntima. És veritablement un ego-document, però amb una elaboració formal prou complexa com per poder parlar d'una obra d'autoficció. I és cert que és precisament aquesta modalitat la que avui dia crida poderosament l'atenció. Tan poderosament que l'acadèmia, incòmoda amb el fet que l'alta literatura se'n vagi omplint de testimoniatges i realitats

crues, sovint la proclama un nou «gènere». Així, la literatura del jo ha de ser estudiada al costat de la novel·la negra o les fantasies de ciència-ficció. Els testimoniatges en primera persona no «mereixen» pas les lectures que es destinen a Shelley i altres poetes o grans novel·listes. Obres com aquest combat de Levi amb l'entorn hostil, com també fins i tot els testimoniatges sobre les atrocitats nazis, es converteixen en un gènere a part. L'acadèmia hi troba massa realitat per prendre's seriosament aquests escrits. Ja se sap que només la poesia està destinada a l'eternitat, mentre que els genocidis van i venen.

En canvi, llegir Carlo Levi volent descobrir una experiència històricament i geogràficament precisa, ens farà reflexionar. En sospesar allò que sabem amb allò que és nou o diferent, el llibre es converteix en un guia per a una època d'incerteses com la nostra, però ja no per consolar-nos, sinó com un exercici per descobrir matisos. El passat recent encara projecta ombres que arriben fins allà on som i és ben necessari reconèixer-les i interpretar-les. El text manté arestes vives, Carlo Levi ha preparat el seu llibre per aquest viatge a través del temps, i no només és capaç de trobar lectors actuals, sinó també de ferir-nos.

Derrida, comentant l'esmentat poema de Shelley, s'acarnissa amb tot un seguit de qüestions que deriven de la traducció. «La vida», per exemple, en les llengües romàniques és un simple substantiu, com si realment la poguéssim aturar i llavors posseir. Aquesta elucubració m'ha fet veure —i no hi havia pensat mai abans, en això— que divertida que és l'expressió popular «la bossa o la vida». Si la vida és un fluir incessant, com es pot posseir? Com aturar-la? Com convertir-la en un patrimoni comparable amb els diners? Si el bandoler s'endú «la vida» de la víctima, poc profit li farà.

En certa manera, la novel·la de Carlo Levi planteja aquell mateix interrogant com el final del poema

Llegir Carlo Levi ens farà reflexionar. El llibre esdevé una guia per a una època d'incerteses com la nostra, però no per consolar-nos, sinó com un exercici per descobrir matisos en el present. Levi ha preparat el seu llibre per aquest viatge a través del temps, i no només és capaç de trobar lectors actuals, sinó també de ferir-nos.

romàntic de Shelley que exclama: «Però què és la vida?» Com definir aquest esclat d'impressions, de sons, d'olors, de colors? Com poder retratar res estàticament, si la vida és un verb: la vida dura, transcorre, és com un gerundi. És ben sabut que Levi va ser tant escriptor com pintor, però en aquest llibre és bastant maldestre quan es proposa «captar» les impressions oculars amb la ploma. Les descripcions dels rostres i de les vestimentes, fins i tot d'algun paisatge, desesperaran els enemics del realisme literari i afegiran arguments per abandonar aquest camí caduc que ressonen des de fa ben bé un segle o més. L'intent de pintar fotogràficament la realitat provoca una decepció quan les paraules són massa literals, meres instruccions per reproduir un dibuix a l'escala. En canvi, quan l'autor es deixa endur per la sensació de l'instant, sense ni adonar-se, ens regala ècfrasis deliciosos, inoblidables: el gegant pèl-roig que esventra truges, l'una rere l'altra, al mig de la plaça del poble, per castrar-les (cal treure'n els dos ovaris amb una sola incisió!) i fer així la carn més gustosa i abundant; la biblioteca del vell i desencisat capellà que rau oblidada en un cantó, amb els fulls enganxats per la cola llençada a propòsit com un atemptat contra qualsevol bri de cultura per part dels pagesos que envegen el saber tant com envegen la riquesa; o bé com es dibuixa en la ment la ciutat de Matera amb tota la seva majestuositat de pedra blanca un cop la germana de Levi, que s'hi està de visita, acaba el seu desolador relat sobre la misèria dels qui hi viuen en coves cavades al sòl porós de la muntanya.

En aquest punt de fascinació amb l'entorn, amb el món ple d'una energia inesgotable, és pertinent preguntar-se junts amb Derrida si allò que hi és descrit és un triomf «de» la vida o bé un triomf «sobre» la vida. La pregunta no és menor, però no pas evident. Hi arribem gràcies a la perspicàcia d'un pensador com Derrida i la seva capacitat de comparar l'estructura de les llengües. En l'anglès de Shelley el dubte passa completament desapercebut: «The triumph of life» permet aquesta doble lectura, però amb una certament forçada traducció al francès, es crea el dubte: ¿De què estem parlant, exactament? Intuïm llavors que la resiliència d'un indret com les terres ermes i pedregoses de Lucània (avui Basilicata) potser no anuncia una victòria sobre qualsevol intent d'erradicar la vida, que torna a rebrotar sempre de nou. També sense nosaltres, aquells pedregars verdejaran amb la primavera i es cobriran de neu als hiverns. El triomf de la vida és aquesta consciència que no som res enmig de la majestuositat de la natura. Però a través d'aquesta insignificança arriba també un cert consol. Les penes d'un desterrament o la societat que es debat entre valors contradictoris són només estats temporals, comparables amb les estacions de l'any. La vida perdura i resisteix, és indestructible.

Si la novel·la, en canvi, està escrita com la constatació d'un triomf «sobre» la vida, llavors tot plegat adquireix altres tonalitats. Per què va traduir Edmon Vallès aquest llibre el 1964, què hi buscava? El motivava el paral·lelisme senzill amb un altre creador, Carlo Levi, que també escrivia i pintava com ell mateix?

O eren els desigs d'una profunda transformació social en la qual la superioritat o interioritat —com va escriure Frantz Fanon el 1952 a *Pell negra, màscares blanques*— deixés d'importar i aspiréssim simplement a «tocar l'altre, sentir l'altre, revelar-nos l'altre»? O potser era aquesta noció d'un paisatge feréstec sota el sol roent que el traductor devia portar gravat a les retines de la seva Mequinensa natal?

Per tenir al menys una aproximació a una possible resposta hem d'incloure en aquest enigma un tercer element, Jesús Moncada. Vallès va ser un dels seus mestres, si més no pel fet d'haver-lo encoratjat a establir-se a Barcelona i dedicar-se inicialment a la pintura. Moncada va arribar a la capital el 1966, coincidint doncs amb l'aparició d'aquesta traducció. Després, el 1988, va brollar de totes aquestes imatges d'un paisatge sota la llum abrasadora una de les novel·les més belles de la postguerra, el seu *Camí de sirga*. Ara que tenim la sort de poder rellegir Carlo Levi perquè es troba de nou a les llibreries, fem l'esforç de rellegir també un dels nostres clàssics i intentem crear aquesta densa xarxa de comentaris i contra-arguments com si haguéssim de contribuir a sostenir els «mestres antics» de la literatura universal. La perifèria necessita establir relacions directes entre els autors capaços de retratar els espais al marge. Cal reivindicar la capacitat de dir-hi la nostra, de convertir l'experiència pròpia en un relat —que pot ser universalment compartit.

Moncada a la confluència de l'Ebre amb el Segre i Levi a la terra dels llops, a Lucània, dibuixen el que irreflexivament comprenem com els confins, com si parléssim d'indrets situats molt més enllà del que podem encara considerar conegut o «nostre». Amb això reproduïm ben bé l'estructura de les societats colonials: allò que és central per a una cultura resideix físicament al centre, a la metròpolis, i la perifèria és abandonada a la seva sort. La perifèria, però, no pot instaurar el seu

propi temps, el seu ritme autònom —com reclama Levi en aquesta novel·la amb insistència— sinó que a la perifèria se li exigeix ser el que no és. Cal créixer i viure amb aquesta sensació de descredit i menyspreu envers les pròpies circumstàncies. «L'objectivitat científica m'ha estat prohibida» —cito de nou Fanon— «ja que l'alienació, la neurosi, han estat el meu germà, han estat la meva germana, han estat el meu pare. Per això, sempre he intentat revelar al Negre que en un sentit sí que ha estat normalitzat; en el sentit del Blanc, que és a la vegada mistificador i mistificat». Les diferències binàries entre el nord i el sud, entre la metròpoli i la província, entre l'home blanc i l'home negre són asimètriques, desequilibrades per definició. La força brutal que exerceix aquest imaginari és deguda precisament a aquest desequilibri constituent. La gravetat d'aquesta comparació és que no és pas una comparació. Només un element representa la norma, mentre que l'altre sempre és la desviació que ha de ser corregida.

Dignificar la perifèria, cosa que tant Levi com Moncada han fet amb tota la potència de la seva ment i la seva sensibilitat, no significa pas crear una estampa rural, fer folklore

erudit o captivar els lectors llunyans amb un costumisme exòtic. Fanon s'exclamava que no volia ser l'home de cap passat. L'ànim d'aquesta revolta contra un passat opressiu és que cal desmantellar les estructures mentals que divideixen les societats en superiors i inferiors, i per conseqüent atribueixen a cada individu un espai dins, o fora, de les esferes de poder.

La presa de la central hidroelèctrica que ha negat Mequinensa va provocar literalment una *tabula rasa*, un nou inici. Moncada va treballar molt conscient del que s'hi jugava amb la reconstrucció d'un món desaparegut. El triomf del règim «sobre» la vida, tan brutal, tan literal com aquest esborrament de tota una ciutat, va ser tanmateix una oportunitat de suspendre les jerarquies del passat com una estructura interioritzada. Moncada va fer un «salt de tigre» benjaminià en el passat i va construir un relat dins del qual els personatges marginals ja no estan carregats amb el pes de l'exclusió i de la mudesa. Amb els pocs llibres que ha escrit, l'autor ha fet una autèntica operació de rescat, ha situat la «parla» que semblava un dialecte deformat i inútil al centre de la innovació lingüística —la riquesa i

Gian Maria Volontè i Irene Papas a la versió cinematogràfica de *Crist es va aturar a Èboli* (1979)

l'enginy del seu llenguatge literari són prodigiosos— i ha convertit la conca minera de l'Ebre en un paradigma de la primera industrialització a Catalunya. Ens ha descrit el procés de l'abandonament de l'estil de vida rural i la formació de la classe treballadora, dels proletaris «autòctons», de la consciència de classe, capaç de prestar resistència a la dominació.

Carlo Levi, en canvi, no s'acaba mai integrant en aquesta atmosfera de marginació. Deixa entès que ha anat a parar a un indret fora del mapa per mala sort, tal com ho consideren també tots els del poble. Hi ha estat confinat perquè tenia enemics entre els poderosos. En aquests paratges, les inclemències del temps són comparables amb qualsevol altre cop de destí hostil. Davant de qualsevol desgràcia, cal simplement acotar el cap, sotmetre's i endurar. La consigna persistent entre la ruralia és que no hi ha res a fer. Els homes són aquí com el paisatge, erms i soferts, però sense ni tan sols el desig de canviar res.

Carlo Levi fa una diagnosi perspicax de l'origen d'aquesta mansuetud dels sotmesos i l'atribueix a la manca total d'autonomia. Amb la unificació, el sud de la bota italiana s'ha convertit en un indret sense estructures socials que no interessa a ningú nord enllà. La gent viu en una eternitat invariable i hostil i la seva existència és comparable amb els animalons que poblen les pàgines del llibre amb la silenciosa, però obstinada presència. El gos Barone —i faig la remarca conscient del pes d'aquesta observació— és sovint més vivaç i actiu que els pagesos de pell colrada i mans endurides o que les dones que deixen l'autor completament indiferent. Només si són «bruixes», és a dir una mica instruïdes i prou rebels per no sotmetre's als dictats de la comunitat, el narrador aconsegueix establir-hi un cert contacte. Potser es tracta simplement d'una homosexualitat latent, però una de les característiques més xocants del llibre és aquest desinterès tan manifest envers el món de la dona. En aquest Aliano literari dels anys trenta, les dones crien soles. Els

homes són sempre absents, exiliats als Estats Units o bé capturats per feines agrícoles interminables. Si ja li és difícil penetrar en la ment dels pagesos esgotats per la intempèrie, les dones resulten per al narrador un continent directament inexplorable. El matriarcat aquí funciona de manera autosuficient. L'escena de l'església en la qual apareix la jove bellesa amb la qual al poble pretenien casar aquest solitari confinat és com un curtcircuit. L'autor es mostra completament incapaç d'entendre el ritme circular de la vida pagesa, la reproducció, la cura pels altres, fins i tot l'interès per qualsevol desig carnal són part d'una vida comunitària de la qual ell se n'ha exclòs completament. És conscient que forma part de la corrua de capellans, militars, metges, mestres d'escola i escassos burgesos que viuen sense cap contacte emocional amb la població. Són emissaris d'un altre món que no poden (ni volen) establir complicitats.

En aquest sentit, *Crist es va aturar a Èboli* és l'expressió d'una problemàtica política peculiarment interessant per al moment actual. Per analitzar les forces socials que actuen en aquesta província condemnada resulta útil el famós text de Karl Marx, *El 18è de Brumari de Louis Napoleon* (1852). Marx hi desgrana les implicacions de la condició de pagès. Els pagesos no formen cap classe social perquè viuen escampats per tot un territori. Al mig del segle XIX, en una França encara rural, les famílies de pagesos són cèl·lules idèntiques i autosuficients que es van replicant com un motiu per tot el llarg i ample del país. I són aquests pagesos incultes i desconfiats els que més van sucumbir davant l'atractiu enverinat de Louis-Napoléon Bonaparte. Com diu una de les frases més cèlebres del vell barbut, que es troba en aquest mateix escrit: les tragèdies històriques es repeteixen en forma d'una farsa.

La lliçó més important que podem extreure de la novel·la de Carlo Levi per al temps actual és la pregunta roent a la qual l'autor de *Crist es va*

aturar a Èboli no sap trobar resposta. Levi no entén els pagesos, però percep nítidament que són una força que es podria posar en moviment per motius obscurs, irracionals. L'autor comparteix la visió patronal del poder del seu temps i veu que la seva missió és millorar les condicions de vida i il·lustrar el poble des d'una distància ben calculada. Es troba a prop dels capellans rurals, els seus interlocutors bondadosos, que el temps els ha passat per sobre, perquè la religió ja no té cap poder sobre la massa. El 1935, els mestres d'escola ja són tots feixistes abrandats. Representen una espècie nociva, el funcionariat estatal, que destrossa tota vida espontània.

L'exuberància del sud es veu brutalment sotmesa a la obediència cruenta del nord. Carlo Levi —igual com Karl Marx ja havia fet cent anys abans— mostra el fet que la ignorància dels pagesos és alimentada a propòsit per aquest sistema de terratinents convertits en agents d'un estat totpoderós. Si no són instruïts en res, si anar a l'escola no els serveix ni tan sols per saber escriure i llegir, si les reformes sanitàries no els arriben mai i la malària és una inclemència més, si continuen obeint la «planificació» estatal de cultivar grans extensions de blat en terres inapropiades, llavors els pagesos del sud preservaran intacte el desig de grandesa. Desitjaran ser allò que no són, anhelaran renegar de la seva condició i «normalitzar-se» amb la pauta prevista per un poder molt llunyà i indiferent. Seran presa fàcil de qualsevol farsant que sàpiga cridar ben alt consignes fàcils de comprendre.

Tant el Segon Imperi francès com l'assalt al Capitoli dels partidaris de Donald Trump demostren que els *red neck* són una força social imprevisible. Semblen passius, però no ho són pas. Sempre seran conservadors i manipulables, diu Marx, perquè saben què és la misèria. Tenen por de l'exclusió. El nucli de *l'ur-feixisme* —el concepte és d'Umberto Eco— no es cap altre que aquesta por, barrejada amb el desig difús de grandesa. ■